

СУТНІСТЬ ТА РОЛЬ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ГАЛУЗІ КУЛЬТУРИ

У статті розглядаються основні підходи до трактування поняття «трансформаційність». На основі аналізу сучасних наукових досліджень розкривається сутність трансформаційного процесу як об'єкта міждисциплінарного вивчення. Причини трансформаційності інтерпретуються через політичні, економічні, демографічні, технологічні, інформаційні чинники, які набувають ознак глобалізаційного характеру. Під час дослідження пропонується визначення ролі трансформаційного процесу у галузі культури.

Ключові слова: культура, політика, галузь культури, культурна політика, трансформація, трансформаційний процес.

В статье рассматриваются основные подходы к трактовке понятия «трансформация». На основе анализа современных научных исследований, раскрывается сущность трансформационного процесса как объекта междисциплинарного изучения. Причины трансформационности интерпретируются посредством политических, экономических, демографических, технологических, информационных факторов, которые приобретают признаки глобализационного характера. В ходе исследования предлагается определение роли трансформационного процесса в области культуры.

Ключевые слова: культура, политика, сфера культуры, культурная политика, трансформация, трансформационный процесс.

This article outlines the main approaches to the interpretation of the term «transformation». Based on the analysis of current researches, the essence of the transformation process reveals as the object of interdisciplinary study. The transformation ground, that has been acquiring the globe character, interprets through political, economic, demographic, technological, and informational factors. The study proposes the role determination of the transformation process in the cultural field.

Key words: culture, policy, cultural policy, cultural field, transformation, transformation process.

Очевидно, що протягом останніх кількох сотень років світ продовжує ґрунтовно та стрімко змінюватися. Швидкі політичні, демографічні, технологічні та економічні зміни дестабілізують усталені способи мислення та дії, тим самим постійно трансформуючи суспільство. Динамічність сучасності стає невід'ємною суспільною складовою: «Однак «часи змін», які настали на межі ХХ–ХХІ ст., якось затягнулися. Складається враження, що саме «зміни» стають природним станом соціуму. Непередбачуваність стає нормою, правила гри виробляються під час самої гри і часом застарівають до того, як гравці встигають їх зрозуміти і освоїти» [5, с. 93].

Разом із розвитком нанотехнологій, генної інженерії, робототехніки, віртуальних спільнот та віртуального способу життя, освоєнням космосу та нових джерел енергії неминучі подальші глобальні трансформації, які вимагають нової цивілізаційної парадигми. При цьому різноманітні, в тому числі різноспрямовані й навіть протилежні один одному процеси, що розвиваються одночасно, дають підстави для найрізноманітніших оцінок того, що відбувається і можливих сценаріїв майбутнього. Аналізуючи природу соціальних трансформацій минулого століття, американський науковець Пітер Друкер влучно спрогнозував незавершеність «ери соціальної трансформації» на початку XXI ст.: «Двадцять перше сторіччя, принаймні в його перші декади, без сумніву, побачить продовження соціальних, економічних і політичних заворушень та викликів. Те, що я назвав «ерою соціальної трансформації», ще не завершилося. Виклики, які маячать попереду, можуть виявитися більш серйозними і більш страхітливими, ніж ті, що вже відбулися – соціальні трансформації XX ст.» [10].

Суспільна значимість культури та необхідність запобігання другій частині прогнозу актуалізує дослідження проблематики зв'язку трансформаційних процесів та галузі культури.

Проблема трансформаційності знаходиться на межі міждисциплінарного вивчення науковців різних галузей знань: культурології, політології, соціології, філософії. Дослідження українських та зарубіжних вчених мали невід'ємний вплив на розуміння загальнотеоретичних, а також окремих практичних аспектів процесів соціальної трансформації. Зокрема, російський вчений С. Синєцький займався дослідженням сутності й можливостей культури в ситуації різкого підвищення динамічності розвитку технологій та інформаційного обміну, а також спрогнозував трансформаційний потенціал або межі культури й можливості її усвідомленого використання як одного з регуляторів життя оновлюваного соціуму. Російська дослідниця В. Хачатурян трактувала вплив демографічних процесів на межі культурного простору. Український дослідник Ю. Шайгородський займався дослідженням у напрямі напрацювання нової моделі, яка б врахувала особливості суспільних трансформацій як в Україні, так і в інших постсоціалістичних країнах, які проявилися в процесі економічного, політичного та іншого реформування. Український науковець М. Михальченко, розглядаючи політичну реальність сучасної України, значну увагу приділив аспекту трансформаційності, поруч з модернізаційними та революційними суспільними змінами. Американські вчені Д. Хелд, Д. Гольдблатт, Е. Макгрю і Д. Перратон у колективній праці розглянули, як нинішня фаза глобалізації трансформує сучасні суспільства в сферах політики, економіки, культури і комунікації, а також по напрямку міграції, охорони навколишнього середовища, війни та міжнародного права. Американський соціолог та економіст Пітер Друкер зробив огляд епохи радикальних соціальних трансформацій, які охопили XX ст.

Враховуючи невід'ємну значимість наукового доробку цих та багатьох інших дослідників у розумінні теоретичної та практичної складової трансформаційних процесів, варто зазначити, що аспект впливу трансформаційності на державну культурну політику та культуру загалом висвітлений недостатньо. Крім того, мінливість та динаміка предмету дослідження потребують постійного вивчення та аналізу фактів, презентованих реаліями сьогодення. При цьому розуміння культури як основи

державності, ресурсу державної стабільності, умови економічного прогресу і національної безпеки актуалізує необхідність дослідження галузі культури в умовах трансформаційних суспільств, звідки і впливає наукова новизна даної теми дослідження.

У зв'язку з цим, метою даної статті є висвітлення сутності та з'ясування ролі трансформаційних процесів у галузі культури.

Відповідно до мети наукової статті завдання передбачають розкрити сутність поняття «трансформаційність» та визначити роль трансформаційних процесів у галузі культури.

На сучасному науковому етапі не існує чіткої концепції щодо дефініції самого поняття «трансформація». Відповідно не існує також і сталої теорії трансформації. Дискутуються питання сутності трансформації, її спрямованості, масштабів, форм прояву тощо.

Етимологічно поняття «трансформація» походить від латинського *transformatio*, що перекладається як перетворення, зміна форми.

Офіційно міжнародною організацією ЮНЕСКО процеси суспільної трансформації трактуються наступним чином: «В цілому, концепція соціальної трансформації відноситься до зміни системних характеристик суспільства. Це включає в себе зміну існуючих параметрів суспільної системи, в тому числі технологічної, економічної, політичної та культурної реструктуризації» [1].

Значна кількість науковців розглядають трансформаційні суспільства в контексті виключно (чи першочергово) політичної трансформації. Іноді трансформація трактується ними в контексті певного етапу в розвитку держави. Часто береться до уваги характер змін у країнах, які розвиваються – досліджуються зміни у країнах Центральної і Східної Європи (пострадянський простір). Наприклад, білоруський вчений О. Данилов визначає межі та глибину свого розуміння процесів системної трансформації у такий спосіб: «Термін «трансформація» точно характеризує зміни в країнах, що розвиваються, які перейшли до нової соціально-економічної політики або ставлять завдання переходу від старого, традиційного ладу до новітнього індустріального виробництва при більш всеосяжному використанні ринкових механізмів» [2, с. 11].

Проте сама сутність поняття «трансформація» вказує на необхідність більш широкої інтерпретації процесу: «Коли розглядається поняття «перехідне» або «транзитивне» суспільство, маються на увазі не лише трансформаційні зміни в посткомуністичних суспільствах, тобто перехід від тоталітаризму до демократії, хоча у переважній більшості концепцій домінує саме такий підхід до аналізу проблематики» [3].

Тому логічною виступає теза, що будь-яке суспільство є трансформаційним. Важко не погодитись з твердженням українського вченого М. Михальченка: «Чи є країни, які не трансформуються? Безумовно, ні. Якщо країна перестає трансформуватись, то вона застигає в розвитку і гине. Інша річ, в якому напрямку іде трансформація – прогресу або регресу» [4, с. 18]. Очевидно більш доцільно вести мову про вираженість, динаміку та амплітуду трансформаційних процесів того чи іншого суспільства.

Світова практика доводить відсутність певного чітко визначеного вектора трансформації та заперечує незворотність процесу: «Трансформація, зміна, розвиток

можуть бути орієнтовані на зміну реалій куди завгодно: уперед, назад, убік, по колу і т. д. Модернізація ж орієнтує суспільство і його структури, сфери на вдосконалювання, просування вперед, на розробку й реалізацію нових цілей, задач, пріоритетів, стратегій» [4, с. 19].

Дискутуються також і причини трансформації, серед яких можна виокремити економічні, політичні, демографічні, технічні, інформаційні та ін. Кожна з цих причин за своєю масштабністю може нести глобалізаційний характер. Початок перетворень однієї сфери має безпосередній вплив на всі інші та на суспільство в цілому. Особливо цікавим виявляється вплив трансформаційного процесу на галузь культури та подальші зміни у культурній політиці.

Політичні трансформаційні процеси, які можуть втілюватися у зміні політичного устрою, режиму, геополітичних стратегій, здійснюють безпосередній вплив на культуру та культурну політику. Адже політичні зміни відбуваються за змін у правовому полі, що регулюють процеси у галузі культури та дотичних галузях. Український дослідник Ю. Шайгородський охарактеризував трансформаційні процеси у політичній сфері наступним чином: «У політичній сфері трансформаційні процеси здійснюються в напрямках формування системи влади на правовій основі; забезпечення законодавчого, конституційного розвитку країни; вдосконалення системи виборів; створення інституту парламентаризму; реформування судової системи; формування інституту місцевого самоврядування; створення партійної системи і розвитку політичного плюралізму; функціонування незалежних засобів масової інформації; формування нової політичної еліти тощо» [7]. Відтак політичні зміни окреслюють нові пріоритети в реалізації державної культурної політики.

До економічних причин трансформаційності може належати не лише перехід від однієї економічної системи до іншої, а й тенденції світової економічної кризи, зростання чи зниження купівельної спроможності громадян, зміна співвідношення курсів певних національних валют тощо. Очевидним є вплив економічних трансформацій на галузь культури – разом з економічною системою трансформуються форми господарювання, відбувається певна реструктуризація підприємств та закладів культури. Остання світова економічна криза, яка розпочалась у 2008 р., ставить під питання самоорганізаційну роль ринку та доцільність невтручання держави в економіку. Законмірне за таких обставин зниження купівельної спроможності громадян в умовах ринкових відносин призводить до помітного спаду у низці сегментів галузі культури, так як прибутки потенційних споживачів насамперед скеровуються на задоволення першочергових потреб. Суттєве зменшення курсу певних національних валют призводить до «штучного» зниження пропорцій фінансування і підтримки культури у тій чи іншій державі, в той час коли потужніші країни мають більше ресурсу для реалізації програм у межах культурної політики.

У цьому контексті варто зазначити специфіку економіки соціально-культурної сфери, яка є вагомим аргументом у підтримці культури державою. Засновник економіки культури, нобелівський лауреат В. Баумоль, який у 1966 р. спільно зі своїм колегою В. Боуеном опублікували роботу «Виконавські мистецтва: економічна дилема», описав різні питання діяльності та фінансового стану організацій, пов'язаних з виконавськими

мистецтвами. Автори праці показали, що найчастіше витрати організацій, пов'язаних з мистецтвом, значно перевищують їхні доходи; цей розрив може бути компенсований тільки за рахунок приватних і громадських пожертвувань. Крім того, було зазначено, що ситуація є не випадковою, а фундаментальною для більшості творчих галузей.

Галузі виконавського мистецтва, стверджували дослідники, будуть неминуче страждати від «хвороби витрат». У «звичайних» галузях (виробляють товари для промисловості та кінцевого споживання) продуктивність праці постійно зростає – за рахунок технологічних нововведень, навчання персоналу, економії від масштабу. У виконавському мистецтві вона зростати не може: для того, щоб виконати концерт для струнного квартету, як і сто років тому, потрібно рівно чотири музиканта [9]. А часто сучасні умови та вимоги до якості звучання створюють необхідність залучення додаткових фахівців (звукорежисерів, художників по світлу, стейджменів). Тому витратна частина і вартість готового продукту галузей виконавського мистецтва не має тенденцій до зменшення і ціни на послуги у галузі культури можуть рости швидше, ніж ціни в економіці в середньому.

Також, окрім збалансованості народжуваності та смертності поміж демографічних чинників, на культуру та вектор спрямованості культурної політики також мають вплив міграційні потоки й велика різноманітність утворених діаспор, кожна з яких прагне не лише зберегти свою культурну ідентичність, а й репрезентувати її у соціокультурному просторі титульної нації. В. Хачатурян приходиться до висновку, що надлишкова гетерогенність здатна привести до дезінтеграції приймаючої культури і рівнозначно до глибоких трансформацій її «центральної» системи символів і цінностей [6].

Автор розглядає дві тенденції – анклавізацію і гібридизацію, які переважно протилежні одна одній, хоча це не виключає їхнього перетину. Анклавізація посилює «капсулізацію» культур, орієнтує на ізоляціонізм, субкультурну замкнутість. Гібридизація, навпаки, передбачає в тій чи іншій мірі відкритість зовнішньому світу, сприйнятливості до впливів «іншого», установку на діалог [6].

Погоджуючись з очевидністю всіх позитивів впровадження політики мультикультуралізму, варто також зазначити можливість виникнення соціальних конфліктів на цьому ґрунті: «Мультикультурні суспільства дуже нестійкі і володіють внутрішньою напругою, що нерідко проривається назовні у вигляді жорстоких соціальних конфліктів» [5, с. 7].

Поміж технологічних чинників впливу на галузь культури та культурну політику особливе місце посіли широко впроваджені Інтернет-технології. Інтернет є наочним прикладом спершу технічного винаходу, що відкрив нові можливості для соціальної консолідації та використання суспільного інтелекту: «...інформаційна епоха надає принципово нові можливості для консолідації суспільства та використання інтелектуального потенціалу будь-якої людини планети для управління об'єктом будь-якого рівня і складності: країни, регіону, населеного пункту, фірми тощо» [5, с. 97].

Таким чином, Інтернет став не лише технологічним, а і соціальним феноменом, скерованим на об'єднання людей у спільноти залежно від їх інтересів та мети.

До появи Інтернет-технологій не було можливості бути членом будь-якої спільноти, обмежуючись лише власними інтересами. Співтовариства, засновані на

спільних інтересах, формуються з учасників по всьому світу. З таким модерновим способом життя люди можуть подолати бар'єри, які існували так довго, що були прийняті як належне. Інфраструктура для високошвидкісних комунікацій виробляє нове програмне забезпечення і технічні засоби, що продовжує основоположні зміни буття соціуму. Водночас в уряді з'являється можливість залучити громадян до дискурсу більш ніж будь-коли раніше. Елітам стає все важче самотійно конкурувати з громадським інтелектом. Чим швидше будуть створені механізми задіяння суспільного інтелекту у вирішенні проблем сьогодення і формуванні образу спільного майбутнього, тим інтенсивніше й ефективніше розвиватиметься суспільство.

Варто відзначити величезний потенціал трансформаційності в контексті системних суспільних та культурних змін, який несе в собі глобалізаційний процес. «Глобалізація відображає широко поширене уявлення про те, що світ стрімко перетворюється на соціальний простір, у якому панують економічні та технологічні сили, і що зміни в одній частині планети можуть мати далекосяжні наслідки для долі окремих людей чи спільнот на іншому кінці земної кулі» [1, с. 1]. Завдяки новітнім інформаційним технологіям та впливам глобалізації з'явилися можливість ознайомитися з артефактами, які до цього були недоступні. Обмеження фінансових ресурсів не давали можливості переважній більшості людей здійснювати пізнавальні закордонні поїздки у різноманітні країни, які є осередками значної частини надбань світової культурної спадщини. Віртуальні музеї, бібліотеки, картинні галереї, концертні зали, що існують у мережі Інтернет, надають можливість познайомитися з тим, що було створено генієм художників, архітекторів, композиторів, незалежно від того, у якій країні світу знаходяться створені ними шедеври. Для мільйонів читачів стали доступні сховища найбільших бібліотек світу, фондами яких протягом століть могло користуватися лише вузьке коло осіб [8, с. 71]. Державна культурна політика отримує значно потужніший ресурс для реалізації мистецьких, культурологічних та освітніх проектів.

Отже, різноспрямовані основоположні зміни сучасності мають свій безпосередній вплив і на суспільство, трансформуючи його. Сповнене трансформаціями ХХ ст. завершилось, проте з початком нового століття дотичні до людського буття зміни лише набирають обертів: «Однак Ера соціальної трансформації не завершиться із закінченням 2000 р. – до того часу вона навіть не досягне свого піку» [10]. Динамічність трансформаційного процесу унеможлиблює перенесення попереднього досвіду до сьогодення.

При цьому не існує єдиної сформованої наукової теорії трансформації та підходу до розуміння самого явища. Тому на часі постають подальші дослідження вираженості, амплітуди, векторності, масштабності та значимості трансформаційних процесів того чи іншого суспільства. Першопочатковий характер трансформаційного процесу може бути різним – економічним, політичним, демографічним, технічним, інформаційним, ланцюгово викликаючи системні перетворення у всіх сферах буття людини. Нерідко локальні зміни перетворюються у явища планетарного масштабу.

Усвідомлення значення культури для всієї людської цивілізації зумовлює зосередження дослідницьких інтересів авторів навколо проблеми державної культурної політики та галузі культури в умовах трансформаційності. З метою можливості

подолання непередбачуваності наслідків тотальних змін та невідповідності відповідальних керуючих осіб у питаннях культури, а також представників сучасного соціуму виникає необхідність майбутніх наукових досліджень. Виклики часу обумовлюють новачі, природу яких ще необхідно збагнути: «Якщо двадцяте століття було століттям соціальних трансформацій, двадцять першому століттю треба стати століттям соціальних і політичних інновацій, чия природа не може бути зрозуміла нам зараз так, як очевидна їх необхідність» [10].

Література:

1. Глобальные трансформации : Политика, экономика, культура. / [Хелд Д., Гольдблатт Д., Макгрю Э., Перратон Дж.]; пер. с англ. В. Сапова и др. – Москва : Праксис, 2004. – 576 с.
2. Данилов А. Переходное общество: проблемы системной трансформации. / А. Данилов. – Минск : Універсітэцкае, 1997. – 431 с.
3. Дармограй Н. Державно-владна культура управління трансформаційного періоду [Електронний ресурс]. / Н. Дармограй – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/philo/05dnmutr.pdf> – Назва з екрану.
4. Михальченко М. Політична реальність в Україні: трансформація, модернізація, революція? / М. Михальченко // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Київ, 2005. – Вип. 7. – С. 18–27.
5. Синецкий С. Культурная политика XXI века : от прецедента Истории к проекту Будущего : монография. / С. Синецкий – Челябинск : Энциклопедия, 2011. – 288 с.
6. Хачатурян В. К проблеме трансформаций культурного пространства в эпоху глобализации: гибридизация и анклализация [Электронный ресурс] / В. Хачатурян // Культурологический журнал – 2013. – №1(11) – Режим доступа: http://www.cr-journal.ru/rus/journals/185.html&j_id=13 – Название с экрана.
7. Шайгородський Ю. Поняття «трансформація» як інструмент аналізу соціальних змін [Електронний ресурс] / Ю. Шайгородський // Український науковий журнал «Освіта регіону: політологія, психології, комунікації». – 2010. – № 4 – С. 51–53 – Режим доступу: <http://www.social-science.com.ua/article/323> – Назва з екрану.
8. Шендрік А. Глобалізація в системі культурологічних координат (начало). / А. Шендрік // Знание. Понимание. Умение. – 2004. – № 1. – С. 59–71.
9. Baumol W. Performing Arts : The Economic Dilemma. / W. Baumol, W. Bowen. – Massachusetts : The MIT Press, 1968. – 598 p.
10. Drucker P. The Age of social transformation [Electronic resource] / P. Drucker. – The Atlantic Monthly. – 1994. – No. 5 – pp. 53–80. – Access mode: <http://www.theatlantic.com/past/docs/issues/95dec/chilearn/drucker.htm> – The title from the screen.
11. Social Transformation [Electronic resource] – UNESCO – Access mode: <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/international-migration/glossary/social-transformation/> – The title from the screen.